

УДК 342.9(477)

Валентин Михайлович Петрик

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Заслужує на увагу діяльність неурядових організацій (НО) в Україні. НО — це важливий елемент громадянського суспільства. Пропонуючи альтернативні рішення, вони здійснюють вплив на владу з метою підвищення якості державної політики. НО — це ще й важливий інструмент громадського контролю за діями влади. Вони активно приймають участь у визначенні цілей та цінностей суспільства, формуванні громадської думки з актуальних для країни питань.

Слід зазначити, що НО часто отримують іноземні гранти та інше фінансування. Вони можуть використовуватись іноземними державами і організаціями для:

- розробки механізму іноземного втручання у внутрішні та зовнішні справи нашої держави шляхом створення лобістських структур в органах влади управління, місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій і ЗМІ;
- вигідного для іноземної держави впливу на громадську думку та державну політику України;
- нанесення шкоди національним інтересам нашої держави.

Тому *актуальним* є дослідження діяльності НО як суб'єкту впливу (позитивного й негативного) на інформаційний простір України, а також розгляд *НО як суб'єктів громадянського суспільства, які можуть брати участь у забезпеченні національної безпеки*.

Широкий спектр проблем, пов'язаних з діяльністю НО розглядали як вітчизняні дослідники [2, 3, 7, 8] так і іноземні [4—6]. Найбільш ґрунтовно цю проблематику дослідив Полевий В. І. [2]. Однак потребують подальшого дослідження питання вдосконалення чинного законодавства та державної політики щодо НО.

Мета статті — розглянути НО у контексті впливу на інформаційний простір нашої держави, а також показати їх діяль-

ність як *недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки*.

Завдання статті:

1. Розробити пропозиції щодо вдосконалення системи забезпечення інформаційної безпеки держави для протидії негативним інформаційно-психологічним впливам з використанням НО.
2. Обґрунтувати необхідність, сформулювати завдання та запропонувати склад учасників науково-практичної конференції з дослідження проблем, пов'язаних з діяльністю НО в Україні.

Особливо підкреслимо місце НО, оскільки задекларованою метою є формування громадської думки із проблемних питань розвитку суспільства. НО функціонують переважно як незалежні аналітичні центри юридично є неприбутковими громадськими організаціями, які здійснюють діяльність на основі Закону України “Про об'єднання громадян”.

Згідно цього Закону, НО як усі зареєстровані об'єднання громадян для здійснення цілей і завдань, визначених у статутних документах, *користуються правом:*

- виступати учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права;
- представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників) у державних та громадських органах;
- брати участь у політичній діяльності, проводити масові заходи (збори, мітинги, демонстрації тощо);
- ідейно, організаційно та матеріально підтримувати інші об'єднання громадян, надавати допомогу в їх створенні;
- створювати установи та організації;
- одержувати від органів державної влади і управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань;

- вносити пропозиції до органів влади і управління;
- розповсюджувати інформацію і пропагувати свої ідеї та цілі;
- засновувати засоби масової інформації [1].

В Україні відсутній юридичний термін, який визначає поняття “неурядовий аналітичний центр” чи “неурядова організація”. Формально останніми є будь-які організації, зареєстровані відповідно до законів “Про об’єднання громадян”, “Про політичні партії в Україні”, “Про професійні спілки, їх права та гарантії їх діяльності”. Тому існує потреба у визначенні поняття неприбуткової НО. Відповідний законопроект вже декілька років розглядається Верховною Радою.

Теоретично під НО необхідно розуміти, по-перше — громадську, по-друге — незалежну, по-третє — неприбуткову (некомерційну), по-четверте — дослідницьку організацію, що вивчає переважно соціально-політичні проблеми національного рівня. Головною функцією неурядових аналітичних центрів є “громадське” лобіювання, здійснення впливу на владу шляхом подання обґрунтованих пропозицій, критики, рішень.

У світі налічується близько 4500 НО, з яких близько третини працюють у США. При цьому ніхто в Сполучених штатах не збирається боротися з їхнім впливом силами держави. Навпаки така їх кількість забезпечує надзвичайну якість і конкурентоспроможність аналітичної продукції та сприяє інтересам захисту інформаційного простору. Продукція закордонних центрів інформаційного впливу не знаходить споживача, є не актуальною, оскільки власний інформаційний ринок є перенасиченим.

НО володіє такими *характерними рисами*:

- це неприбуткова громадська організація, яка може бути зареєстрована відповідно до Закону України “Про об’єднання громадян”, бути структурним елементом політичної партії чи мати інші організаційні форми;
- це організація, яка займається дослідницькою та аналітичною діяльністю. Головний напрямок досліджень — актуальні проблеми суспільно-політичного та економічного характеру;
- діяльність НО фінансується, в основному, за рахунок грантів іноземних структур. (Навіть незалежні експерти відзначають, що більшість неурядових аналітичних центрів залежить від зарубіжного фінансування. Таким чином, визначаються напрями досліджень та отримувач результату);
- більшість співробітників-експертів організації пройшли стажування за кордоном (вільно володіють іноземними мовами);

- НО займає активну інформативну позицію: має власні друковані чи інтернет-видання, висвітлює свою діяльність у ЗМІ, проводить (приймає участь) конференції, семінари, круглі столи тощо.

Неприбутковість НО означає, що її діяльність не ставить за мету одержання прибутку, але передбачає надходження коштів для покриття витрат, пов’язаних із веденням статутної діяльності. Зазначимо, що вказане визначення дещо суперечить українському податковому законодавству, яке всі кошти, отримані НО розглядає як прибуток.

Діяльність НО особливо активізується під час проведення виборчих кампаній, коли увагу громадськості та ЗМІ прикуто до будь-якої аналітичної чи навіть просто суспільно значимої політичної інформації з будь-яких джерел. При цьому не грає істотної ролі навіть той факт, який рейтинг популярності чи довіри має той чи інший суб’єкт у населення (споживача інформації).

Необхідно зважати також і на самостійний вплив на громадськість сторонніх центрів впливу, що безпосередньо не пов’язані з політичною системою України: іноземних держав, транснаціональних корпорацій, вітчизняних промислово-фінансових груп.

Так, екс-президент США Білл Клінтон на зустрічі з функціонерами американської організації „Дім свободи”, котра відбулася в 1995 році в м. Вашингтоні, зазначив, що діяльність американських неурядових аналітичних центрів була і залишається важливим та ефективним знаряддям реалізації зовнішньополітичних планів США. Просування американських цінностей до інших держав і сприяння захисту інтересів США не є чимось відірваним один від іншого, а навпаки — являє собою взаємозалежний елемент єдиної політики.

Діяльність таких НО *може опосередковано фінансуватися Держдепартаментом США шляхом надання грантів*. Функціонери американських НО, отримуючи інформацію щодо процесів у нашій державі від осіб із числа активістів вітчизняних НО, надсилають відповідні звіти до своїх офісів у Вашингтоні, які інформують Держдепартамент США, забезпечуючи останній всебічною інформацією.

НО збирають та реалізують інформацію на користь інших держав. Він не стверджує, що ці організації не переймаються процесами становлення демократії в Україні. Одночасно підкреслює, що в основному вказана діяльність провадиться цілком легально. Проте не заперечує і факт використання деяких з них в іноземних інтересах. Це загальноживана практика. Доцільно створити світову мережу вітчизняних НО за кордоном, наприклад, “Українці без кордонів”.

Роль *неурядових аналітичних центрів як генераторів нових ідей та альтернативних підходів є особливо важливою на перехідних етапах*, коли відбуваються глибокі внутрішні трансформації у всіх сферах суспільного життя. Неурядові аналітичні центри є також інструментом громадського контролю, вони впливають і на визначення цілей та цінностей суспільства. Їх потенціал, як посередника та ефективного каналу зв'язку між інтелектуальним середовищем і державними органами та суспільством важко переоцінити.

Однак, попри окремі позитивні приклади, ступінь залучення незалежних експертів до пошуку шляхів вирішення проблем розвитку суспільства ще не відповідає рівню розвинутих демократичних країн. Водночас, останніми роками роль неурядових аналітичних центрів у процесах, що відбуваються в Україні, значно зросла. Від їх прогресивного розвитку, здатності пропонувати якісні аналітичні розробки, від рівня впливу на політичний процес і суспільну свідомість, спроможності здійснювати ефективний контроль за діями влади залежить успішність розбудови громадянського суспільства та правової держави в Україні.

НО — це важливий елемент громадянського суспільства, не слід вбачати в них виключно опозицію, яка спить і бачить, як би “допомогти” іноземним замовникам чи продати держтаємницю. Пропонуючи альтернативні рішення, вони здійснюють громадське лобіювання, вплив на владу з метою підвищення якості державної політики. Неурядові аналітичні центри — це ще й важливий інструмент громадського контролю за діями влади. Велика їхня роль і у визначенні цілей та цінностей суспільства, формуванні громадської думки з актуальних для країни питань.

З точки зору забезпечення налагодження ефективної діяльності урядових структур України доцільним виглядає використання потенціалу НО в інтересах держави: пряме замовлення необхідних досліджень з його оплатою бюджетними коштами.

Далі, з точки зору забезпечення державної безпеки, у випадку якщо існують аргументовані підозри про діяльність НО на користь, наприклад, іноземних спецслужб чи про пряме представництво інтересів інших держав, конструктивні контакти з цими суб'єктами можуть виступати легальним каналом отримання інформації про специфіку їх роботи. Шляхом аналізу результатів роботи аналітичного центру за визначеною тематикою можемо дійти висновків про джерела, якість та кількість інформації, що обробляється центром, його можливості, вплив тощо. Слід зазначити, що великий

відсоток спеціалістів НО, які пройшли стажування (підготовку) за кордоном не може не викликати занепокоєння. НО можуть бути зручним інструментом у руках як зовнішніх, так і внутрішніх замовників.

Щодо зарубіжного фінансування діяльності НО необхідно відзначити, що справді, вони часто існують на зарубіжні кошти, що виділяються у вигляді грантів. Крім цього, аналітичні центри існують за рахунок приватних пожертв (внесків), коштів, отриманих від реалізації своєї продукції і, дуже рідко, з бюджетного фінансування.

Разом з цим не потрібно забувати, що головний грантоотримувач у нас — держава, у цьому ні в кого не повинно бути сумніву. Зарубіжну допомогу беруть всі й, практично, на все — на реформу в армії, на обстеження складів із боєприпасами, на ліквідацію озброєння та військової техніки, на підготовку й утримання миротворчих підрозділів, на створення системи експортного контролю за продажем зброї, на реформування правоохоронних органів і спецслужб, на контроль за станом енергетичних об'єктів, їхню модернізацію, на технічне відновлення прикордонної та митної служб, на комп'ютеризацію банківської, податкової та бюджетної систем, на закриття шахт, на аграрну реформу, на створення інформаційних мереж у центральних органах влади, на підготовку та експертизу нормативно-правових актів, на навчання чиновників, на оптимізацію документообігу в держструктурах, на вдосконалення системи державного планування, на впровадження нових технологій, навчальних програм, медичних препаратів тощо.

Гроші отримують практично всі міністерства та відомства. Йдеться про сотні мільйонів щорічно, а в цілому за роки незалежності — це мільярди доларів. Як бачимо, закордонна допомога використовується державою в сферах, що мають пряме відношення до питань національної безпеки.

Допомога ця у ряді випадків обставляється додатковими умовами, досить жорсткими, а іноді й попросту принизливими. Закордонних донорів зрозуміти можна — вони просто так грошима не сміять і не особливо довіряють нашій державі. Левова частка закордонної допомоги розподіляється в Україні за участю державних структур і здебільшого ними ж споживається.

На відміну від державних структур, НО гранти офіційно представляють без додаткових умов. Погоджуються лише тема, бюджет і терміни. Спонсори знайомляться з отриманими результатами вже після їхнього оприлюднення. Однак необхідно погодитися, що елемент замовлення полягає у

самому визначенні теми дослідження, опитування, наукової проблеми тощо [2].

Діяльність НО необхідно ґрунтовно вивчати тому, що вони можуть використовуватись іноземними державами, транснаціональними корпораціями (зокрема, шляхом створення підконтрольних лобістських груп в органах влади, управління, ЗМІ, політичних партіях, громадських та релігійних організаціях) для вигідного іноземного впливу на шкоду інтересам України.

Кузьменко А. М. у навчальному посібнику “Информационно-психологическая безопасность в эпоху глобализации” [3], Кара-Мурза С. Г., Олександров О. О., Мурашкін М. О., Теленгін С. А. в книгах «Правда про “помаранчеву революцію”», “Революції на экспорт”, “Оранжева міна” [4–6] та ін. науковці розкривали особливості використання НО для втручання у внутрішні і зовнішні справи держав з метою корегування їх політики у вигідному для США напрямі, а також для усунення від влади недружніх до США керівників та урядів.

Тому заслуговують на увагу практичні рекомендації щодо реалізації зовнішньої політики США у цьому напрямі, які викладені Д. Шарпом, академіком фонду ім. Ейнштейна у книзі “Від диктатури до демократії”. Ця книга перевидавалась багатьма мовами. В ній описуються ненасильницькі методи повалення диктатур. Вона була вперше опублікована в Бангкоці в 1993 році американською НО “Комітет з відновлення демократії у Бірмі”.

Треба відмітити, що не тільки США, але і РФ, ФРН, Франція та ін. держави активно використовують у своїх цілях НО. На жаль, діяльність російських НО та вітчизняних громадських проросійських організацій на теренах України досліджена у недостатньому обсязі. Наприклад, у нашій державі функціонує широка мережа місцевих громадських організацій російсько-шовіністичної спрямованості, які як правило мають у своїй назві такі слова: “руський”, “слов’янський”, “євразійський”, а іноді “православний”. Іноді (у період президента В. Ющенка) у гаслах деяких цих організацій лунали заклики до посягання на територіальну цілісність та зміни конституційного ладу нашої держави, а також неодноразово проводилися акції інформаційного впливу спрямовані на дискредитацію зовнішньої і внутрішньої політики України.

Позитивні та негативні аспекти діяльності НО в Україні потребують комплексного системного дослідження у контексті впливу на національну безпеку. Важливо широко використовувати вже досить потужні можливості вітчизняних НО (аналітичних, соціологічних центрів тощо). Логіка

проста: якщо їх потенціал не використає українська влада — то це зроблять іноземці. Прикладів роботи виключно за іноземними грантами (отримання та аналіз інформації з усіх сфер) маємо достатньо.

Висновки.

1. Пропозиції щодо вдосконалення системи забезпечення інформаційної безпеки держави для протидії негативним інформаційно-психологічним впливам з використанням неурядових організацій:

1.1. З точки зору забезпечення налагодження ефективної діяльності НО України доцільним виглядає використання їхнього потенціалу в інтересах держави: *пряме замовлення необхідних досліджень з їх оплатою бюджетними коштами.* Для цього необхідно внести відповідні зміни у закони України “Про об’єднання громадян”, “Про основи національної безпеки України”, які б передбачали можливість залучення вітчизняних НО до моніторингу інформаційного простору з метою виявлення загроз національній безпеці нашої держави з розробкою необхідних пропозицій для усунення або мінімізації цих загроз. До того ж потрібно розробити і прийняти постанову Кабінету Міністрів України, яка б регулювала процедуру замовлення цих досліджень та оплати їх за бюджетні кошти.

1.2. Доцільно внести зміни у Закон України “Про об’єднання громадян” в якому дати визначення НО. Під неурядовою організацією слід визнати громадську, незалежну, неприбуткову (некомерційну), дослідну організацію зі статусом юридичної особи, що вивчає різноманітні проблеми суспільного, державного життя, займається інформаційною діяльністю, спрямованою на лобювання, здійснення впливу на владу шляхом подання обґрунтованих пропозицій, критики, проектів рішень.

1.3. З метою обмеження можливого деструктивного впливу іноземного елемента на діяльність вітчизняних НО у Закон України “Про об’єднання громадян” передбачити диверсифікацію джерел фінансування останніх та визначити обмеження (відсоткову межу) фінансування діяльності з іноземних джерел та на гранти інших держав й іноземних організацій.

Розглянути можливість поширення значених вище правил діяльності неурядових організацій і на представництва іноземних НО в Україні: надати їм статус юридичної особи, поширити національний режим фінансування (а отже й обмеження щодо частки іноземного фінансування).

1.4. Окремо у Законі України “Про об’єднання громадян” передбачити обов’язкову участь громадян України в керівних органах НО за схемою: керівник — громадянин

України, заступники — іноземці або керівник — іноземець, заступники — громадяни України.

2. Підготувати та провести *міжнародну науково-практичну конференцію* “НО: аналіз у контексті впливу на національну безпеку та забезпечення інформаційно-психологічної безпеки України”. До організації конференції залучити: відповідні комітети Верховної ради України (з питань національної безпеки і оборони, з питань свободи слова та інформації, з питань науки і освіти), Інститут соціальної та політичної психології АПН України, Навчально-науковий інститут інформаційної безпеки Національної академії СБ України, громадські організації (“Культи і суспільство” — кер. Чебаненко В. І., “Спілка захисту сім’ї і особистості” — кер. Петухов В. Е., “Діалог” — кер. Щекатуров Я. М. та ін.).

Також на конференцію потрібно запрошити:

- вітчизняних та іноземних науковців, що є фахівцями з інформаційно-психологічного протидіювання і інформаційно-психологічної складової безпеки держави;
- міністерств та відомств, що залучені до забезпечення інформаційно-психологічної складової безпеки України;
- закордонних НО, які у своїх державах залучаються до забезпечення національної безпеки;
- рейтингових ЗМІ;
- зацікавлених осіб.

Завдання цієї конференції:

- розглянути іноземний досвід залучення НО до забезпечення національної безпеки;
- розглянути сучасний стан впливу НО на інформаційну безпеку України;
- розробити пропозиції щодо мінімізації негативного впливу на безпеку нашої держави іноземних НО та підконтрольних їм вітчизняних НО;
- розробити пропозиції щодо залучення вітчизняних НО до забезпечення інформаційно-психологічної складової національної безпеки.

Література

1. Закон України “Про об’єднання громадян” // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 34. — Ст. 504. 2. **Петрик В. М.** Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій: навч. посібник / В. М. Петрик, В. І. Полевий, О. А. Штоквиш та ін. — К.: Росава, 2006. — 208 с. 3. **Петрик В. М.** Информационно-психологическая безопасность в эпоху глобализации: учеб. пособ. / В. М. Петрик, В. В. Остроухов, А. А. Штоквиш и др.; под ред. В. В. Остроухова. — К., 2008. — 544 с. 4. **Кара-Мурза С. Г.** Правда про “помаранчеву революцію” / С. Г. Кара-Мурза. — К.: Оріяни, 2007. — 128 с. 5. **Кара-Мурза С. Г.** Революції на експорт / С. Г. Кара-Мурза, О. О. Олександров, М. О. Мурашкін, С. А. Телегін. — К.: Оріяни, 2007. — 544 с. 6. **Кара-Мурза С. Г.** Оранжевая мина / С. Г. Кара-Мурза, А. А. Александров, М. А. Мурашкин, С. А. Телегин. — М.: Алгоритм, 2008. — 240 с. 7. **Гриценко А.** Вступна стаття до аналітичної доповіді “Неурядові аналітичні центри в Україні” / А. Гриценко // <http://www.uceps.org/ua/show/463>. 8. **Неурядові аналітичні центри в Україні: стан і тенденції розвитку** / Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. — 2003. — № 10 // <http://www.uceps.org/ua/show/463>.

В статті розглядається широкий спектр проблем, пов’язаних з діяльністю неправительствених організацій (НО), а також розроблені пропозиції по мінімізації негативного впливу НО на національну безпеку і шляхи залучення українських НО до забезпечення інформаційно-

психологічної складової безпеки держави.

Ключеві слова: неправительственні організації, національна безпека, інформаційно-психологічна складова безпеки держави.